

К.Д.УШИНСЬКИЙ ПРО ЕСТЕТИЧНИЙ ДОСВІД ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається ставлення українського педагога К.Ушинського до проблеми естетичного досвіду особистості. Акцентується увага на питаннях його специфіки, основних структурних елементів, підкреслюється роль естетичного досвіду у процесі розвитку особистості, вплив на її діяльність та поведінку.

Ключові слова: *досвід, естетичний досвід, естетичні почуття, чуттєвість, естетичний смак*

Розвиток освіти в Україні, процес її інтеграції в європейську і світову спільноту потребують підготовки соціально свідомої, творчої особистості, яка, поряд із професіоналізмом та інтелектуальним розвитком, відзначається багатством духовного світу. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема формування естетичного досвіду людини, що становить основу її гуманного ставлення до довкілля і самої себе.

Багатогранність та суспільна значущість означеної проблеми привертала увагу багатьох учених (А.Альохін, Ю.Борєв, І.Зязюн, Д.Джола, М.Каган, Н.Крилова, В.Кудін, Л. Новикова, Л.Столович та інші). Особливий інтерес викликають погляди видатних представників вітчизняної освіти і культури минулих століть, які є цінним матеріалом для розвитку сучасної наукової думки. Серед корифеїв української педагогіки виділяється яскрава постать Костянтина Дмитровича Ушинського, науковий вплив якого позначився на піднесенні багатьох галузей знань, зокрема, теорії виховання, дидактики, методики початкового навчання тощо.

До аналізу спадщини К.Ушинського зверталися й звертаються багато науковців (Н.Гончаров, М. Грищенко, В.Довбня, С.Єгоров, О.Іванов, Ю.Корнейко, Г.Костюк, В.Мосіяшенко, А.Романовський, В.Струмінський, П.Пелеха, П.Щербань та інші), у працях яких акцентується увага на обґрунтуванні вченим ідеї народності освіти, розкритті законів людської

природи, психологічних механізмів розвитку особистості, шляхів формування її характеру тощо. Досліджуючи різні аспекти педагогічних поглядів К.Ушинського, які стосуються морального, розумового, фізичного, трудового та естетичного виховання, вчені опосередковано торкаються й думок педагога щодо особливостей естетичного досвіду людини. Однак це питання поки що не дістало належного висвітлення, що зумовило завдання нашої статті: *розглянути педагогічні погляди К. Ушинського на специфіку естетичного досвіду та його роль у процесі гармонійного розвитку особистості.*

Учені розглядають естетичний досвід як специфічну програму поведінки і діяльності людини; як сукупність чуттєвих сприймань, яких вона набуває у процесі взаємодії з прекрасним у довкіллі та мистецтві. Він стосується найважливіших духовно-практичних властивостей особистості, її можливостей щодо освоєння і плідного використання в життєдіяльності культурно-естетичних надбань суспільства.

У працях К.Ушинського ми не знаходимо чіткого визначення поняття "естетичний досвід". Однак учений підкреслює, що досвід є важливою основою духовного становлення людини: "Дух людський є організм, але ґрунтом цього організму є тіло, а поживою – найрізноманітніший досвід, якого ми набуваємо за допомогою наших чуттів" [5, с.454]. Спираючись на думки того часу, формування досвіду К.Ушинський пов'язує із накопиченням у свідомості людини слідів, що залишаються від дії середовища на її органи чуття: "Відчуття наші в усій своїй безмежній різноманітності й сліди цих відчуттів, що зберігаються нервовим організмом у формі звичок і спогадів, - ось що становить необхідну поживу духовного організму, без якої він так само мало міг би виявити ознаки життя і розвитку..." [5, с.454]. У цьому процесі беруть участь усі психічні процеси особистості, але особливо роль відводиться увазі й пам'яті. "Усяке зовнішнє відчуття, пройшовши через увагу, залишається в душі нашій слідом, всі наші органи чуття, всі наші знаряддя зовнішніх відчуттів

невпинно працюють для того, щоб наповнити нашу душу слідами", - підкреслює вчений [2, с.430].

Накопичення цих "слідів", на думку К.Ушинського, має бути усвідомленим, цілеспрямованим та забезпечувати втілення основного прагнення душі - включення людини до того виду діяльності, яка найбільше відповідає її нахилам. Таке прагнення є вродженим, а від його задоволення залежить щастя людини, розкриття та реалізація її сутнісних сил. Відтак, досвід одночасно виступає як необхідна умова будь-якої діяльності людини та є її результатом. Ці думки знаходять своє продовження у працях багатьох учених сучасності. Зокрема, філософ І.Зязюн відзначає: "Нагромаджений досвід є результат минулої діяльності і початковий пункт діяльності наступної" [1, с.72].

Але функції досвіду, на думку К.Ушинського, не вичерпується тільки "підготовкою" до певного виду діяльності. Він відіграє важливу роль при формуванні характеру людини. "...Із усієї сітки слідів, - пише вчений, - виростають моральні або неморальні нахили й характер людини" [2, с. 290]. Вивчаючи психологічну сутність характеру, К.Ушинський опосередковано визначає і структурні елементи досвіду. На його думку, це - певні знання, уміння, а також стійкі індивідуальні звички та навички людини, що виявляються в її думках, схильностях, бажаннях і вчинках. Їх становлення значною мірою залежить від навчання й виховання.

Цікавими є думки вченого щодо механізмів розвитку характеру. Вирішальна роль у цьому процесі відводиться формуванню навичок і звичок. Він пише: "Значення навичок у навчанні досить велике. У будь-якому умінні – навик відіграє головну роль" [3, с.276]. І продовжує: "Якщо людина не мала б здатності до навичок, то вона не змогла б просунутись ні на один щабель у своєму розвитку" [3, с. 277]. В основі звички також лежить навичка, а її призначення є вирішальним, оскільки "звичка є основою виховної сили, важіль виховної діяльності" [3, с. 278]. Тому завдання вчителя полягає у формуванні на

основі отриманих знань певних навичок та перетворювати їх у звички, що сприятиме виробленню характеру людини.

Джерелом формування досвіду, підкреслює К.Ушинський, є так звані почування людини, які охоплюють її тілесні відчуття, душевні переживання та духовні почуття. Саме вони, визначаючи змістовне наповнення досвіду, утворюють "лад душі", а це є важливою умовою існування людини. "Із чуттєвих слідів виникають пронизані різними почуваннями низки та сітки, а всі разом вони складають те, що ми називаємо ладом душі", - вважає педагог [2, с.384]. Відтак, специфіка естетичного досвіду визначається особливостями духовних почувань, систематичний розвиток яких є основою естетичного виховання особистості.

У незавершеному третьому томі "Педагогічної антропології" К.Ушинський до духовних почувань відносить моральні, релігійні та естетичні почуття. Вони притаманні лише людині та формуються завдяки естетичному вихованню. Тому естетичний досвід – це особлива сфера чуттєвості людини, що виступає орієнтиром у пошуках тієї суспільно корисної справи, яка стане запорукою її щастя.

На думку К.Ушинського, основу цієї чуттєвості (а значить й естетичного досвіду) становить прагнення людини до краси, через яке виявляється її ставлення до довкілля. Аналізуючи думки щодо визначення естетичних почуттів у творчості європейських вчених, він наголошує на їх людській природі: "Це окреме зовнішнє почуття, спеціально людське. Почуття задоволення, що супроводжує почуття краси, слід відокремити від самого почуття краси. Краса не поза людиною, а в середині її", - пише К.Ушинський [2, с.168]. Вони є вродженими і носять неспоживчий характер. "... Прекрасне видається у чистоті своїй тільки у тих предметах, користь яких в тому й полягає, що вони прекрасні. Всяка річ може мати багато користей: користь статуї в її красі", - наголошує вчений [2, с.167]. Характерна ознака естетичної чуттєвості полягає у тому, що вона не існує сама по собі, а виступає, з одного

боку, основою зародження всіх нахилів та здібностей, а з іншого – необхідною їхньою похідною. Таку думку підкреслює й І.Зязюн: "Чуттєвий досвід допомагає виявити, зрозуміти й оцінити естетичні моменти дійсності, у різних видах людської діяльності та взагалі у ставленні людини до світу. Без досвіду набуті якості особи не забезпечують їй можливість встановити багатство відношень із світом і виявити себе в діяльності як всебічно розвинену", - пише вчений [1, с.7].

Важливе значення для формування естетичного досвіду, на думку К.Ушинського, є розуміння поняття прекрасного у його співвідношенні з істиною та добром. "Моральне неодмінно буде сферою естетичних почуттів", - підкреслює педагог [2, с.176]. Наявність естетичних та моральних засад у людині передбачає їх постійну єдність. Краса вчинків людини визначається її високими внутрішніми стимулами, виражає її моральну сутність. Педагог переконливо аргументує, що прекрасне, завдяки своїй моральній суті, здатне виробляти стійкі моральні звички, за допомогою яких відбувається формування характеру. Тому, вважає К. Ушинський, естетичний досвід є одночасно й моральним, оскільки у них є спільна основа - уміння бачити й насолоджуватись прекрасним. "Прагнення до довершеності є основою всіх естетичних і моральних почувань, як прагнення до життя чи діяльності є основою всіх душевних почуттів" , - відзначає вчений [2, с.172].

Сформованість естетичного досвіду виражається через естетичні почуття і переживання людини. Саме вони є показником її духовного розвитку. "Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно і правильно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття: у них відчутно характер не окремої думки, а всього змісту нашої душі її ладу", - наголошує К.Ушинський [2, с.385]. Однак, для формування естетичного досвіду важливий не тільки емоційний відгук на естетичне у навколишньому світі, а й усвідомлення власних почуттів і станів. Цю думку підкреслюють слова педагога: "Як органічне почуття має вплив на добір думок, так і духовне почуття пробуджує в

нас і працює без втоми в сфері розуму, змушуючи його шукати вияву у формі думки для почуття, що ллється з духу " [2, с.175].

Естетичний досвід виявляється не тільки в емоціях та переживаннях людини, а й у її прагненнях. На думку К.Ушинського, прагнення до досконалості, хоча й є вродженим, однак під впливом середовища може поступитися місцем тілесним потягам. Це відбувається через надмірне піклування про біологічні потреби. У такому разі, бажаючи їх задовольнити, людина байдуже ставиться до краси та реагує лише на її форму без усвідомлення змісту. "... Взагалі все, що подобається нашим тілесним чуттям в найрізноманітніших сполученнях, тільки одяг, в який ми огортаємо істинно естетичний зміст", - пише вчений [2, с.171] З іншого боку, на формуванні чуттєвої сфери погано відбивається захоплення тільки розумовим розвитком. Це може стати причиною аморальної поведінки людини. "Найвищий розвиток розуму... може сполучатися найнікчемнішим характером і, навпаки, найпосередній розвиток розуму не заважає людині мати сильний і добре організований характер", - підкреслює К.Ушинський [4, с.322]. Тому педагог має слідкувати за виявленням духовних потреб дитини, "даючи поживу для душевної діяльності", завдяки чому духовна потреба "до такої міри посилюється в дитині, що вона сама бере перевагу над прагненнями тілесними", - наголошує Костянтин Дмитрович [2, с.313]. А для цього, передусім, потрібно її зацікавити. "Збудіть у людині щирий інтерес до всього вищого і морального, - і ви можете бути спокійним, що вона завжди збереже людську гідність, - пише вчений і продовжує: - У цьому й повинна полягати мета виховання й навчання" [3, с.264].

Формування естетичного досвіду особистості К.Ушинський пов'язує із накопиченням вражень, що залишаються після спілкуванням з прекрасним. Однак сприймання й переживання краси, справедливо вважає він, це не теоретичні розмірковування про красу, а практична діяльність, що безпосередньо впливає на почуття. Тому людині "необхідно більше почувати,

бажати і діяти", тобто необхідно, "щоб вона жила серцем і діяла волею" [2, с.530]. Тільки за умови, коли людина переживає багато явищ у житті, збагачується її емоційний відгук на нові явища, формується її чуттєвий досвід.

На думку К.Ушинського, важливу роль у цьому процесі відіграє смак людини, який допомагає формувати образи цінного, зберігати їх у пам'яті й з ними асоціювати новий вплив. "Це пояснюється тим, що взагалі людська свідомість засвоює все тільки через порівняння", - пише вчений [3, с.71]. Він вважає, що естетичний смак є вродженою якістю особистості і властивий кожній людині. Відтак, накопичення естетичного досвіду відбувається у результаті порівняння, оскільки "поки немає чого порівнювати, доти нема і кроку вперед", - вказує педагог [3, с.71].

Отже, у своїх творах К.Ушинський розглядає естетичний досвід опосередковано, через взаємозв'язок естетичного і морального в людині. Відзначаючи, спільну для них основу – духовні почуття, вчений вказує: естетичний досвід акумулюється у естетичних почуттях й переживаннях та знаходить своє вираження у смаках, прагненнях, ставленнях людини до довкілля і самої себе. Це таке духовне утворення, яке допомагає їй у пошуках сенсу життя, свого місця у світі, виступає необхідною умовою успішної діяльності. Цінними й сучасними є думки педагога про те, що естетичний досвід - невід'ємний компонент усього життєвого досвіду особистості, який відіграє важливу роль у формуванні характеру, впливає на поведінку, сприяє самовираженню, забезпечує її гармонійний розвиток.

Wergunova W.S.

K. USHYNsky ABOUT AESTHETIC EXPERIENCE OF PERSONALITY

The article analyses the attitude of a Ukrainian teacher K. Ushynsky to the problem of a personality's aesthetic experience. Aesthetic experience's specific character, its basic structural elements are pointed out, the role of aesthetic experience in the personality's development is stressed, as well as its influence on a person's activity and behavior.

Keywords: *experience, aesthetics experience, aesthetics feelings, sensuality, aesthetics taste*

Вергунова В.С.

К. УШИНСКИЙ ОБ ЭСТЕТИЧНОМ ОПЫТЕ ЛИЧНОСТИ

В статье рассматриваются взгляды украинского педагога К.Ушинского относительно эстетичного опыта личности. Акцентируется внимание на вопросах его специфики, основных структурных элементах, подчеркивается роль эстетичного опыта в процессе развития личности, влияние на ее деятельность и поведение.

Ключевые слова: *опыт, эстетичный опыт, эстетичные чувства, чувственность, эстетичный вкус*

Література

1. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. – К.: "Вища школа", 1976. – 176 с.
2. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – Т. 6-й. – К.: Рад. Школа, 1954. – 616 с.
3. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. – Т. 1-2. / Под ред. А.И. Пискунова – Т.1. – 584 с.
4. Ушинський К.Д. Твори в шести томах. – Т. 5-й. – К.: Рад. Школа, 1954. – 430 с.
5. Ушинський К.Д. Питання про душу в його сучасному стані // Твори в шести томах. – Т. 6-й. – С. 441 – 510.